

Zenon Królikowski

WYDATKI NA HOTELE I RESTAURACJE, KULTURĘ I REKREACJĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH W LATACH 1998–2008

EXPEDITURES OF HOUSEHOLDS ON RESTAURANTS AND HOTELS, RECREATION AND CULTURE IN 1998–2008

Zakład Polityki Gospodarczej i Turystyki, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin, e-mail: Zenon.Krolikowski@zut.edu.pl

Summary. The marketable character of economy is favourable to the changes of structure of expenses households on the socio-economical groups. The liberalism of democratic state permits population to realize consumptive needs, they which limited are the available incomes. The article shows the changes in consumption in market economy. It presents the dynamics of changes average monthly expenses per capita (on person) on culture and recreation as well as hotels and restaurant in summers 1998–2008. Expenses on tourism enlarge more quickly in comparison to expenses totality.

Słowa kluczowe: gospodarstwa domowe, hotele i restauracje, rekreacja i kultura, turystyka, wydatki.

Key words: expeditures, households, recreation and culture, restaurants and hotels, tourism.

WSTĘP

Konsumpcją nazywane jest wykorzystywanie dóbr i usług dostępnych na rynku dla zaspokojenia potrzeb człowieka. Potrzeba jest stanem subiektywnie odczuwanego wewnętrznego napięcia powstałego pod wpływem braku lub niedoboru pewnych dóbr i usług niezbędnych lub oczekiwanych do normalnego funkcjonowania człowieka. Potrzeby pojawiają się w związku ze strukturą organizmu, indywidualnym doświadczeniem i wiedzą oraz pod wpływem otoczenia (Kramer 1997). Obserwując proces konsumpcji, dostrzec można reakcje gospodarstw domowych na zmiany warunków dostępu do dóbr i usług.

Rynek odgrywa w procesie kształtowania modelu konsumpcji swoją rolę za pośrednictwem cen. Do funkcji cen zaliczamy wycenę dóbr i usług, a także funkcję informacyjną. Wywierają one pewien wpływ na człowieka, na to, co i kiedy konsumuje. Wiedza o charakterze postulatycznym zawarta w owych funkcjach pomaga człowiekowi ukształtować własny model konsumpcji. Zjawiska rynkowe prowadzą do przekształceń nawyków konsumpcyjnych, a wraz z upływem czasu i dokonywaniem się zmian w środowisku i otoczeniu gospodarstwa domowego – do nowego wzorca konsumpcji – względnie trwałego, bowiem siły rynkowe stale wywierają presję na konsumentów, producentów i innych uczestników obrotu gospodarczego.

Celem opracowania jest poznanie wydatków gospodarstw domowych na dobra i usługi związane z turystyką. Badaniem objęto wydatki na restauracje i hotele, rekreację i kulturę, łączność i transport w gospodarstwach domowych ogółem, pracowników, gospodarstw osób pracujących na własny rachunek i emerytów w latach 1998–2008. Uwagę skupiono na

poziomie i dynamice wymienionych kategorii wydatków. Uznano za istotne chociaż częściowe rozwiązanie problemu wielkości wpływów finansowych towarzyszących turystyce. Tysiące, dziesiątki tysięcy i setki tysięcy właścicieli kwater turystycznych, hoteli, pensjonatów, punktów gastronomicznych, kawiarni, restauracji, hal targowych, sklepów i innego rodzaju małych placówek handlowych oraz pracowników wymienionych podmiotów gospodarczych utrzymuje siebie i swoje rodziny z dochodów wypracowanych w tychże placówkach. To fakty, które wymagają permanentnego uściślenia, prowadzącego do lepszego poznania danego zjawiska, a następnie do praktycznego wykorzystania zgromadzonej wiedzy w formie trafnych diagnoz i prognoz gospodarczych. Prezentujemy analizę wybranych kategorii wydatków gospodarstw domowych w okresie 10 lat. Uwagę kierujemy na kwoty przeznaczane przez członków gospodarstw domowych ogółem, gospodarstw domowych pracowników najemnych, pracujących na własny rachunek i gospodarstw domowych emerytów na potrzeby transportowe, łączność, rekreacje i kulturę, a także na restauracje i hotele. Sądzimy, że te grupy – kategorie wydatków istotnie powiązane są z aktywnością turystyczną. Zbadanie kierunku i dynamiki niektórych grup wydatków w gospodarstwach domowych będzie przydatne dla analizy znaczenia turystyki i rekreacji w gospodarce krajowej i gospodarce globalnej obecnie i w przyszłości.

W 2008 roku udział sekcji: hotele i restauracje w wartości dodanej brutto wynosił 1,1% (13 756 mln zł), pośrednictwa finansowego – 4,4% (58578 mln zł), handlu i napraw – 17,3% (201 090 mln zł), budownictwa – 6,9%, przemysłu – 21,4%, rolnictwa – 4,4%, edukacji – 3,9%, administracji publicznej i obrony narodowej, a także obowiązkowych ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych – 5,4% (Rocznik Statystyczny RP 2009). Cytujemy te dane z nadzieją potwierdzenia dużego znaczenia gospodarczego aktywności turystycznej, którą trudno jest bezpośrednio zmierzyć. W 1999 roku większy udział w wartości dodanej brutto, w porównaniu z wyżej przytoczonymi wynikami gospodarczymi poszczególnych dziedzin z 2008 roku, notowały: handel i naprawy (18,2%), budownictwo (7,6%) i przemysł (23,6%). Warto mieć na uwadze każdą dziedzinę gospodarki, która daje szansę generowania dochodów dla przedsiębiorców i pracowników. Rozwój turystyki pociąga za sobą zatrudnianie pracowników, generuje dochody przedsiębiorców, zwiększa sprzedaż dóbr i usług, pozytywnie wpływa na bilans handlowy i stabilność kursu walutowego oraz przychody publiczne w formie podatków.

MATERIAŁ I METODY

Problem poznania, pomiaru, oszacowania dochodów i obrotów w działalności turystycznej wynika z jej specyfiki. Turystyka rozumiana jest przez Światową Organizację Turystyki jako „[...] ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest aktywność zarobkowa wynagradzana w odwiedzanej miejscowości” (Terminologia turystyczna 1995, s. 3). Należy również dostrzec, że turystyka, to „[...] całokształt zjawisk ruchliwości przestrzennej, związanych z dobrowolną, czasową zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia oraz wejście w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym (przyrodniczym, kulturowym, bądź

społecznym” (Przeclawski 1986, s. 20). Impreza turystyczna to połączenie świadczeń częściowych, które organizator realizuje w formie pakietu (Panasiuk 2001).

Przemieszczanie się, przebywanie, korzystanie z noclegów, zwiedzanie, uczestnictwo w imprezach rozrywkowych, odżywianie się i wiele innych czynności generuje koszty dla turysty, dochody dla dostawcy dóbr i usług oraz realizujących je pracowników. Precyzyjna ewidencja wpływów z tytułu usług świadczonych na rzecz (potrzeby) turystów jest bardzo trudna. W praktyce byłaby zbyt kosztowna i miałaby charakter biurokratycznej udręki. Z tego powodu nie są rozważane inne metody ścisłej ewidencji obrotów turystycznych, poza tymi, które związane są z ogólnie obowiązującymi regulacjami obrotu gospodarczego, np. z klasyfikacją PKD i innymi procedurami. Badania poziomu i dynamiki wydatków konsumpcyjnych w gospodarstwach domowych przeprowadzono na podstawie materiałów Głównego Urzędu Statystycznego. W badaniach naukowych materiały statystyki publicznej klasyfikowane są do grupy materiałów wtórnych. Ich cechą jest to, że podmiotowo bezpośredniego poznania faktów dokonali badacze GUS-u – rachmistrze, ankieterzy. Elementem metody dokumentacyjnej jest, oprócz innych sposobów poznawania faktów na podstawie wcześniej powstałej dokumentacji, gromadzenie materiałów pobieranych z roczników statystycznych (Stachak 2006). Analiza wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych ze względu na wielkość populacji (około 13 mln) wymaga poprawności metodycznej i precyzji. Jest to konieczne z uwagi na oczekiwany efekt w postaci wniosków. Główny Urząd Statystyczny dysponuje opracowaną i systematycznie – w miarę potrzeb – modernizowaną procedurą badawczą, umożliwiającą reprezentatywne badanie budżetów gospodarstw domowych (Budżety gospodarstw domowych w 2005 r. Informacje i opracowania statystyczne 2006). Usytuowanie owych badań i zbiorów danych w strukturach państwowej statystyki publicznej jest gwarantem rzetelnej, obiektywnej, poprawnej metodycznie i systematycznie gromadzonej wiedzy faktualnej o budżetach gospodarstw domowych w Polsce. Trudno byłoby dopatrzeć się sensu prowadzenia reprezentatywnych badań budżetów domowych przez inne instytucje. Istotną rolę w kształtowaniu oblicza statystyki państwowej odgrywa program badań statystyki publicznej ustalany przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia (Rozporządzenie Rady Ministrów... 2010, art. 18). Jest to opis zakresu tematycznego, przedmiotowego i podmiotowego badania, źródła danych, form, terminów i częstotliwości ich zbierania, rodzajów, form i terminów udostępniania wynikowych informacji, w tym podstawowych wielkości i wskaźników.

WYBRANE PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE WYDATKI GOSPODARSTW DOMOWYCH W LATACH 1998–2008

Wiedza o procesach rynkowych, skłonnościach konsumentów do preferowania określonych grup produktów i usług staje się podstawą racjonalnej gospodarki. Poznanie struktury i dynamiki wydatków gospodarstw domowych może być potwierdzeniem słuszności działań podejmowanych przez przedsiębiorców sfery turystyki i rekreacji. Tabela 1 zawiera dane o wybranych wydatkach gospodarstw domowych ogółem w latach 1998–2008. Nakłady w budżetach domowych na łączność w 2008 roku stanowiły 383,1% kwoty przeznaczonej na ten cel w 1998 r. W restauracjach i hotelach przeciętne miesięczne wydatki jednej osoby

osiągnęły w 2008 r. wartość 18,08 zł. Nie jest to wielka kwota, ale jeśli porównamy ją z wydatkami w 1998 roku (6,07 zł) i w 2008 roku, to dostrzeżemy wyraźny wzrost – 297,9%. To fakty, które – oprócz innych – stają się pomocne w odczytywaniu przyszłości, przewidywaniu zachowań konsumpcyjnych ludności.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę w gospodarstwach domowych w latach 1998–2008

Rok	Transport	Łączność	Rekreacja i kultura	Restauracje i hotele
	zł			
1998	41,86	11,22	31,40	6,07
1999	51,10	15,24	37,14	7,43
2000	51,97	20,98	37,95	8,41
2001	53,52	26,21	39,73	8,48
2002	53,41	28,14	40,24	10,12
2003	56,65	29,83	42,24	10,63
2004	63,02	32,50	47,04	12,26
2005	61,49	36,67	47,25	12,80
2006	65,30	38,36	53,20	14,63
2007	75,46	40,66	61,54	15,39
2008	91,08	42,98	71,86	18,08
Dynamika rok poprzedni = 100				
1998	–	–	–	–
1999	122,1	135,8	118,3	122,4
2000	101,7	137,7	102,2	113,2
2001	103,0	124,9	104,7	100,8
2002	99,8	107,4	101,3	119,3
2003	106,1	106,0	105,0	105,0
2004	111,2	108,9	111,4	115,3
2005	97,3	112,8	100,4	104,4
2006	106,2	104,6	112,6	114,3
2007	115,6	106,0	115,7	105,2
2008	120,7	105,7	116,8	117,5
1998 = 100				
2008	217,6	383,1	228,9	297,9

Źródło: Rocznik Statystyczny RP (2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2009).

Transport w pewnym, dość trudnym do precyzyjnego określenia, zakresie ma swój udział w funkcjonowaniu turystyki. Relatywnie najniższa dynamika wzrostu wydatków na transport (217,6%) w roku 2008, w stosunku do wydatków w 1998 roku, może być symptomem stabilizowania się tych wydatków i warunków funkcjonowania tej sfery gospodarki naszego życia. Usługi telekomunikacyjne, teleinformatyka wkraczająca w różne dziedziny naszego życia codziennego, m.in. poprzez bezprzewodowy Internet, cyfrową telewizję satelitarną i sieci kablowe, wyjaśniają i uzasadniają wielką dynamikę wzrostu wydatków na te usługi. W 2008 roku wydawano na łączność 383,1% kwoty z 1998 roku, tj. 42,98 zł w 2008 roku i 11,22 zł w roku

bazowym – 1998. Może środki przeznaczane na telekomunikację nie są znaczne, ale te przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę generują w okresie roku sumę 515,76 zł; w 2008 roku na transport przeciętnie przeznaczaliśmy 1092,96 zł, na rekreację i kulturę – 862,32 zł, na restauracje i hotele – tylko 216,96 zł (w roku 1998 łącznie 72,84 zł). Wydaje się, że jest to symptom powszechnego przekonania o wzrastającej roli w życiu współczesnego człowieka dobrego samopoczucia, zdrowia, możliwości samorealizacji, dobrej kuchni i odrobiny luksusu, przynajmniej w okresie letniego wypoczynku. Dynamika wydatków gospodarstw domowych może być potwierdzeniem słuszności działań podejmowanych przez przedsiębiorców sfery turystyki i rekreacji. Nominalne wydatki na restauracje i hotele w badanym okresie były wyraźnie wyższe od wydatków na rekreację i kulturę, transport i łączność. Rozpatrywane łącznie wydatki na rekreację i kulturę oraz restauracje i hotele w roku 1998 wynosiły 37,47 zł; w roku 2009 na zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu gospodarstwa domowe przeznaczały na jedną osobę 89,94 zł. Podkreślić należy, że wydatki na rekreację i kulturę oraz restauracje i hotele to tylko jeden z elementów zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu.

Nieco odmiennie, od opisanych powyżej zachowań konsumpcyjnych populacji gospodarstw domowych ogółem w Polsce, kształtują się wydatki na poszczególne kategorie dóbr i usług w grupach społeczno-ekonomicznych: pracowników, pracujących na własny rachunek i emerytów. W tabeli 2 prezentujemy wydatki grupy o najwyższych dochodach rozporządzalnych – pracujących na własny rachunek. W 2008 roku (Roczniki Statystyczne RP 2009) przeciętne miesięczne dochody rozporządzalne na jedną osobę osiągnęły poziom: 1338,51 zł w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek, 1096,87 zł w grupie gospodarstw emerytów, 1049,84 zł w gospodarstwach pracowników i 1045,52 zł w gospodarstwach domowych ogółem. Dochody rozporządzalne osób pracujących na własny rachunek są wyższe w od dochodów emerytów, a także pracowników.

Wydatki na transport w 2008 roku osób pracujących na własny rachunek stanowiły 236,2% wydatków w roku 1998. Mniejszą dynamikę wzrostu wydatków w tej kategorii obserwujemy u pracowników (200,2%) i emerytów (184,1%); w gospodarstwach domowych ogółem – 217,6%. Ciekawą sytuację obserwujemy w przypadku wydatków na łączność. W przypadku łączności w latach 1988–2008 największą dynamikę wzrostu wydatków zanotowano w gospodarstwach domowych pracowników (352,1%), następnie emerytów (335,4%) i pracujących na własny rachunek (286,7%).

Dynamika wzrostu wydatków na łączność w latach 1998–2008 w gospodarstwach domowych była bardzo wysoka. W ujęciu kwotowym najwyższe przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę na łączność w 2008 roku ponosiły osoby w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek (60,17 zł), następnie emerytów (44 zł) i pracowników (42,75 zł).

W wielu krajach świata zwiększa się znaczenie gospodarcze turystyki, w odniesieniu do innych dziedzin gospodarki. Jednym z dowodów jest fakt zgody państwa do ustępstw podatkowych w celu przyciągnięcia licznych turystów. Chęć ukazania pozytywnego oblicza kraju w przyjaznym klimacie rywalizacji sportowej lub festiwalowego obcowania z kulturą jest tak duża, że kompensuje brak korzyści związany z rezygnacją państw organizujących wielkie imprezy sportowe z należności podatkowych, które formalnie powinny obciążać pod-

mioty będące głównymi operatorami takich imprez. Także Polska potwierdziła incydentalne zwolnienie z VAT-u podmiotów współdziałających, z upoważnienia Europejskiej Federacji Piłkarskiej, wraz z Polskim Związkiem Piłki Nożnej przy organizacji piłkarskich mistrzostwa Europy w 2012 roku.

Tabela 2. Przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek w latach 1998–2008

Rok	Transport	Łączność	Rekreacja i kultura	Restauracje i hotele
	zł			
1998	70,61	20,99	55,23	12,86
1999	94,89	27,07	60,38	13,09
2000	92,29	34,62	61,03	15,64
2001	92,66	39,83	61,86	17,14
2002	90,61	43,63	63,15	19,93
2003	99,87	44,89	67,73	19,26
2004	115,46	44,84	76,03	22,35
2005	97,86	56,41	82,32	23,51
2006	102,79	56,44	92,84	26,00
2007	147,66	60,15	113,15	31,50
2008	166,76	60,17	116,48	36,53
Dynamika rok poprzedni = 100				
1998	–	–	–	–
1999	134,4	129,0	109,3	101,8
2000	97,3	127,9	101,1	119,5
2001	100,4	115,0	101,4	109,6
2002	97,8	109,5	102,1	116,3
2003	110,2	102,9	107,2	96,6
2004	115,6	99,9	112,3	116,0
2005	84,8	125,8	108,3	105,2
2006	105,0	100,1	112,8	110,6
2007	143,7	106,6	121,9	121,2
2008	112,9	100,0	102,9	116,0
1998 = 100				
2008	236,2	286,7	210,9	284,1

Źródło: Rocznik Statystyczny RP (2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2009).

Mniej lub bardziej regularny monitoring wydatków konsumpcyjnych i w ogóle warunków życia ludności jest niezbędny dla oceny funkcjonowania społeczeństwa. Interesująca jest wiedza o tym, jaki jest statystyczny obraz konsumpcji w odniesieniu do stanu gospodarki i sytuacji demograficznej państwa. Dla społeczeństwa i podmiotów je reprezentujących poprawna metodycznie obserwacja życia gospodarstw domowych staje się podstawą różnorodnych diagnoz, a w konsekwencji decyzji. Wydatki na rekreację i kulturę oraz restauracje i hotele rosną; charakteryzują się dynamiką wyższą od dynamiki odpowiednich wydatków w grupie gospodarstw pracowniczych (tab. 3 i 4). W 2008 roku kwota przeznaczona na re-

kreację i kulturę w gospodarstwach domowych emerytów stanowiła 224,7% kwoty przeznaczonej na ten cel w roku 1998, natomiast dynamika tych wydatków w gospodarstwach domowych pracowników osiągnęła 210,9%. Podobnie prezentuje się dynamika wzrostu wydatków na hotele i restauracje. W tej kategorii wydatków wzrost, w odniesieniu do kwot z 1998 roku, osiągnął 259,6% w gospodarstwach domowych emerytów i 246,5% w gospodarstwach domowych pracowników. Przeciętne miesięczne wydatki nominalne na jedną osobę na rekreację i kulturę w latach 1998–2008 wzrosły w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek o 61,25 zł, w gospodarstwach domowych pracowników – o 38,91 zł, a w gospodarstwach emerytów – o 33,13 zł. Wydatki na restauracje i hotele osób pracujących na własny rachunek wzrosły przeciętnie w badanym okresie o 23,67 zł, pracowników – o 11,65 zł, emerytów – o 6,24 zł.

Tabela 3. Przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę w gospodarstwach domowych pracowników w latach 1998–2008

Rok	Transport	Łączność	Rekreacja i kultura	Restauracje i hotele
	zł			
1998	49,76	12,14	38,35	7,95
1999	61,09	16,41	45,97	9,75
2000	60,14	23,04	47,52	11,17
2001	59,33	28,52	48,57	10,86
2002	62,20	30,64	49,03	13,49
2003	68,14	32,77	51,60	14,26
2004	72,06	32,83	52,31	14,21
2005	72,87	37,45	52,01	14,54
2006	75,51	38,85	57,14	16,92
2007	83,16	40,30	65,14	16,82
2008	99,63	42,75	77,26	19,60
Dynamika rok poprzedni = 100				
1998	–	–	–	–
1999	122,8	135,2	119,9	122,6
2000	98,4	140,4	103,4	114,6
2001	98,7	123,8	102,2	97,2
2002	104,8	107,4	100,9	124,2
2003	109,5	107,0	105,2	105,7
2004	105,8	100,2	101,4	99,6
2005	101,1	114,1	99,4	102,3
2006	103,6	103,7	109,9	116,4
2007	110,1	103,7	114,0	99,4
2008	119,8	106,1	118,6	116,5
1998 = 100				
2008	200,2	352,1	201,5	246,5

Źródło: Rocznik Statystyczny RP (2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2009).

Tabela 4. Przeciętne miesięczne wydatki na jedną osobę w gospodarstwach domowych emerytów w latach 1998–2008

Rok	Transport	Łączność	Rekreacja i kultura	Restauracje i hotele
	zł			
1998	32,60	13,12	26,56	3,91
1999	38,78	17,66	33,52	5,43
2000	41,33	23,07	33,45	5,25
2001	43,35	29,70	38,60	5,67
2002	40,61	31,63	40,62	5,87
2003	43,84	33,81	42,11	6,54
2004	48,64	37,12	45,50	7,74
2005	46,78	39,48	45,69	7,91
2006	47,20	40,04	49,13	9,26
2007	49,14	42,42	53,96	9,50
2008	60,01	44,00	59,69	10,15
Dynamika rok poprzedni = 100				
1998	–	–	–	–
1999	119,0	134,6	126,2	138,9
2000	106,6	130,6	99,8	96,7
2001	104,9	128,7	115,2	108,0
2002	93,7	106,5	105,2	103,5
2003	108,0	106,9	103,7	111,4
2004	110,9	109,8	108,1	118,3
2005	96,2	106,4	100,4	102,2
2006	100,9	101,4	107,5	117,1
2007	104,1	105,9	109,8	102,6
2008	122,1	103,7	110,6	106,8
1998 = 100				
2008	184,1	335,4	224,7	259,6

Źródło: Rocznik Statystyczny RP (2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2009).

PODSUMOWANIE

Analiza budżetów gospodarstw domowych jest źródłem cennej wiedzy o funkcjonowaniu społeczeństwa, poziomie życia ludności i tworzących się wzorcach konsumpcji. Powszechnie postrzegany wzrost znaczenia gospodarczego turystyki odzwierciedla się w wydatkach gospodarstw domowych. W latach 1998–2008 w gospodarstwach domowych ogółem, pracowniczych, osób pracujących na własny rachunek i emerytów ponaddwukrotnie wzrosły wydatki na rekreację i kulturę, oraz restauracje i hotele. Wśród badanych czterech kategorii wydatków (transport, łączność, rekreacja i kultura oraz restauracje i hotele) najbardziej wzrosły wydatki na łączność, w następnej kolejności na restauracje i hotele. Najmniejszą dynamiką wzrostu charakteryzowały się wydatki na rekreację i kulturę w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek (210,9%), na transport – w gospodarstwach emerytów (184,1%), pracowników (200,2%) i gospodarstwach domowych ogółem (217,6%).

PIŚMIENNICTWO

- Budżety gospodarstw domowych w 2005 r. Informacje i opracowania statystyczne.** 2006. Warszawa, GUS, 7–20.
- Kramer J.** 1997. Konsumpcja w gospodarce rynkowej. Warszawa, Pol. Wydaw. Ekon. 14, 15.
- Panasiuk A.** 2001. Turystyka. Zarys wykładu. Szczecin, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, 11.
- Przeclawski K.** 1986. Humanistyczne podstawy turystyki. Warszawa, Instytut Turystyki, 20.
- Rocznik Statystyczny RP 2000.** 2000. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 184, 187.
- Rocznik Statystyczny RP 2002.** 2002. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 194, 197.
- Rocznik Statystyczny RP 2004.** 2004. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 294, 297.
- Rocznik Statystyczny RP 2006.** 2006. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 297, 300.
- Rocznik Statystyczny RP 2008.** 2008. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 292, 295.
- Rocznik Statystyczny RP 2009.** 2009. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 300, 303, 696.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 grudnia 2009 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej.** DzU z 2010 r., nr 3, poz. 14.
- Stachak S.** 2006. Podstawy metodologii nauk ekonomicznych. Warszawa, Książka i Wiedza, 171.
- Terminologia turystyczna: Zalecenia WTO.** 1995. Warszawa, Instytut Turystyki, 3

